

*On the basis of groups of sources and literature the author analyzes the features of personnel appointment to public office in Ukraine as part of incorporating policy of the Russian Empire in 1730-1750.*

*Keywords: Hetman's government, incorporation, political power.*

**УДК 911.37 (477.42:475)**

**О.М. Білобровець**

**ВИБОРИ ДО ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ ТА ДЕРЖАВНОЇ РАДИ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ:  
УЧАСТЬ ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ**

*У статті розглядаються особливості проведення виборів на Правобережній Україні до вищих органів влади у Російській імперії – Державної Думи і Державної Ради, що виникли у результаті буржуазно-демократичної революції початку ХХ ст., та сутність виборчої політики польських політичних кіл краю.*

*Ключові слова: польський суспільний рух, виборча «волинська система», територіальне Польське Коло.*

Одним із головних наслідків буржуазно-демократичної революції початку ХХ ст. було створення вищих органів влади – Державної Думи і Державної Ради. Найдіяльнішу участь у виборах взяли привілейовані верстви населення; активність проявили й політичні партії. Революція стала випробуванням програмних концепцій і реальної діяльності всіх політичних партій Росії, в тому числі й польських. Питання участі у виборах до Державної Думи, зокрема польського населення, висвітлювалися радянськими, українськими та зарубіжними істориками – В. Попиком, Т. Шахрай, З. Лукавським, Р. Юрковським [1]. Основним завданням даного дослідження є визначення особливостей проведення виборів на Правобережжі та сутності виборчої політики польських політичних кіл краю.

За характером діяльності головних політичних партій виділяються три напрямки польського суспільного руху: консервативний, націоналістичний та соціалістичний. До першого належали «угодовці», до другого – народові демократи, прогресивні демократи та християнські демократи, до третього – соціалістичні партії [2, арк. 12]. Найбільш активну участь у виборах до Державної Думи і Державної Ради взяли представники консервативного напрямку, серед яких були великі землевласники, буржуазія та інтелігенція.

Наприкінці ХІХ ст. загальна кількість поляків складала 20 млн. З них 50% знаходились під управлінням Росії, 20% – Прусії, 20% – Австрії, 10% – в Америці [3, с. 41]. Учасники консервативного напрямку на Правобережній Україні активно включилися в політичні процеси, утворюючи низку політичних організацій і партій, які до культурних чи філантропічних завдань почали додавати суто політичні. Яскравим прикладом можуть служити організації «Зжешене» і «Кресове товариство політичне» (ТКП).

На початку свого існування обидва товариства ідейно наближались одне до одного. Їхнім завданням було розбудити суспільну думку, матеріально і морально підтримати культурну діяльність польського населення. Девізом ТКП стало пробудження політичної думки, пошук правильного шляху через політичні дискусії [4, с. 17].

Дальший розвиток політичного життя змусив два товариства перейти від дискусій до діючої політики. Члени «Кресового товариства політичного» увійшли до складу існуючих політичних партій, переважно до партії кадетів.

Під час виборів до І Державної Думи «Польську конституційно-демократичну партію на Україні, Поділлі та Волині» очолював М. Вільчинський. На ІІ з'їзді у Києві 25 лютого 1906 р. виникли розбіжності щодо вирішення аграрного питання в країні і союзу з російськими каде́тами. Ці протиріччя сигналізували про зростаючу ідейно-політичну поляризацію польського суспільства і посилення впливів народових демократів. Згодом ця партія перейшла на позиції російських кадетів [5, с. 81].

«Зжешене» перетворилося на політичну партію з виразно оформленою політичною програмою, у якій було окреслено завдання польського кресового суспільства [6, с. 15]. Значна роль відводилась католицьким парафіям, які вважались найнижчими суспільно-політичними одиницями, що об'єднували різні напрямки суспільної праці і ставили своїм завданням формування національної свідомості і розвиток польського суспільства [5, с. 80]. З початку

1905 р. товариство розпочинає офіційну діяльність. Найбільш активно вона проявилась під час виборів до I Державної Думи [7, с. 154].

Виборча кампанія на Волині мала свої характерні особливості. Тут суспільний рух набув найбільшого розвитку наприкінці 1905 – на початку 1906 р. і набрав форми так званої «волинської системи». Для підготовки виборів були утворені 4 курії: селянська, середньої і великої власності, міська і робітнича. За ними утворювалися гмінні комітети, які вибирали представників до повітових зібрань, а ті, в свою чергу, – до губерньського виборчого комітету, на якому відбувався вибір делегатів до зборів 3 російських і 6 литовських провінцій, які представляли весь Північно-Західний край Російської імперії [8, с. 16].

На виборах в I Державну Думу в Житомирі склалися два виборчих комітети: один – російський, другий – польський. Обидва не мали абсолютної більшості. Розгорілася боротьба за вибір союзника на виборах: з селянами чи з міською курією, в складі якої з 40 чоловік тільки два були християнами, решта – євреї. Ті, що складали так зване прогресивне крило, закликали до союзу з євреями; більш помірковані виступали за союз із селянами.

Православне духовенство, що підтримувало селян, згодилось увійти в порозуміння з поміщиками. На засіданні ухвалено направити графа Станіслава Чапського і Казимира Бужинського до селян, які знаходились під великим впливом Почаївського архімандрита Віталіса. По дорозі додому селяни вигукували: «З народом пани, не продавайте нас жидам. На славу вам». Так утворився «блок поміщиків поляків і росіян з селянством» [9, с. 8]. В результаті на 12 місць від Волинської губернії 3 мандати до I Державної Думи дістали поляки, 2 – російські поміщики, решту – селяни і православне духовенство.

Після виборів між польськими і російськими поміщиками виникла ще більша солідарність з питання непорушності права власності. Це стосувалося не тільки власне поміщицьких інтересів, а й поняття права і засад приватної власності. Така єдність виникла в виборчих зібраннях 1 та 10–11 липня 1906 р. в Житомирі, 20–21 серпня – на з'їзді в Рівному. Ці зібрання привели до утворення «Союзу землевласників і землеробів» (*Związek właścicieli i prasyjących na roli*). Остаточо союз оформився 18–20 вересня 1906 р. на з'їзді в Житомирі. Однак згодом виникли непорозуміння і незадоволення з обох боків. Зокрема, на Польському з'їзді у Києві було заявлено, що «Союз землевласників і землеробів» може бути економічним об'єднанням, тож не повинен входити в політику, і що союз поляків з росіянами небажаний.

До I Державної Думи з Правобережних губерній було обрано 6 поляків: з Київщини – С. Хорватт, С. Здановський, з Поділля – В. Лісовський, з Волині – Ю. Потоцький, Щ. Понятовський і В. Грохольський. До Державної Ради обрані були тільки поляки: з Київщини – С. Сорочинський, з Поділля – В. Єловицький, з Волині – Я. Олізар [10, с. 153]. Всіх поляків у I Думі було 55. Делегація з Литви, Білорусії та Правобережної України виділилась в окрему фракцію. Причиною відділення була загроза втрати впливу серед литовського, білоруського і українського населення. Однак для захисту інтересів місцевого населення вони не увійшли до складу національних литовської, білоруської чи української груп. Це пояснюється соціальними мотивами. Всі депутати були шляхетського походження, при цьому 12 з них мали великі поміщицькі володіння, а національні групи Південно-Західного і Західного краю представляли інтереси селян. Конфлікт інтересів не дозволяв їм об'єднатися. Депутати з литовсько-білорусько-українських земель утворили окрему фракцію під назвою «Група депутатів із західних дільниць» або Територіальне коло. Воно підтримувало тісний контакт з Колом Польським з Королівства, а в особливо важливих справах об'єднувалось [8, с. 36].

1–2 вересня 1907 р. у Києві відбувся з'їзд делегатів польських Виборчих комітетів 9 губерній Литви і України. На з'їзді було ухвалено, що треба дбати про інтереси всіх націй, які мешкають у краї. У національних польських справах завжди, а у всіх інших – по-можливості депутати повинні виступати з Колом Коронним спільно, на засадах взаємності [11, с. 1].

До виборів до II Державної Думи польський комітет вибрав блок польсько-російсько-єврейський. Росіяни запропонували полякам 2 місця. Поляки залишились відособленими, і їхня роль у виборах зменшилась; польський елемент ослаб. Так закінчилась, або була відкладена до кращих часів акція представників реальної політики, помірковано-центристських поглядів, яка мала на меті створення «Союзу землевласників і землеробів» і недопущення внутрішніх антагонізмів [9, с. 8–16]. У виборах до II Державної Думи з Правобережної України був вибраний лише один поляк з Поділля – Г. Лісовський [12, с. 23].

Напередодні виборів до III Державної Думи позицію польської земельної аристократії було висловлено на сторінках консервативної газети «Креси». Вона полягала в тому, що кількісна перевага у виборах губернських представників від з'їздів землевласників над виборцями всіх інших курій разом взятих забезпечить землевласницькій курії вирішальний вплив на вибори, але тільки за умови одностайної участі всіх виборців поміщицького стану. Не дасть успіху і поділ поміщицької курії на національні секції [13, с. 7]. Після поразки революції реакційно налаштовані поміщики заспокоїлись, а представники польської шляхти в своїй більшості підтримували на виборах до III Державної Думи кадетів [14, с. 98].

Вибори до Державної Ради відбувалися для поляків позитивно. На виборчих зборах вони складали більшість, діяли самостійно, ні в які угоди з росіянами не входили і провели кандидатів зі свого середовища. Винятком було обрання членом Державної Ради від Київської губернії графа Бобринського, коли польські виборці діяли солідарно з росіянами. На думку губернатора, росіяни приходили як на повітові, так і в губернські зібрання неакуратно, проявляючи часом повну байдужість до питань державної ваги. Він закликав брати приклад з поляків. Так, один з польських графів, який постійно проживав у Парижі, прибув на виборчий з'їзд в м. Радомисль Київської губернії і, поклавши свою виборчу кульку, виїхав назад до Парижа [15, арк. 60].

У Волинській губернії під час виборів до IV Державної Думи найбільший вплив мали селяни за підтримки православного духовенства, зокрема «Почаївського Союзу руського народу» під керівництвом архімандрита Віталіса. Активну участь взяла земська партія, яка оформилась під час виборів у земства і складалась переважно з польських землевласників [16, арк. 11]. Однак успіху у виборах поляки не досягли.

Таким чином, вибори до законодавчо-дорадчих органів Російської держави у 1906–1912 рр. мали свої особливості. Найбільшу активність у виборах проявили представники консервативного напрямку польського суспільного руху – земельна аристократія, буржуазія, інтелігенція. Утворивши політичні угруповання, такі як «Зжешене», Польське товариство кресове, Партія крайова, вони змогли провести своїх представників у I Державну Думу та Державну раду всіх скликань. Для забезпечення перемоги використовувалась тактика союзу з російськими поміщиками. Підґрунтям для цього союзу виступали спільні станові інтереси. Однак найбільших результатів було досягнуто тільки під час перших виборів. Цьому союзу протидіяли націоналісти з польського та російського боків. Російський царизм прагнув підтримати у виборах російських поміщиків Правобережної України. При цьому російська влада змінювала умови виборів, щоб унеможливити або звести до мінімуму перемогу інших станів чи національних меншин. Найбільш яскраво це проявилось під час виборів до III та IV Державної Думи, коли відбувся розподіл виборчих з'їздів за національними ознаками.

Особливістю діяльності поляків-депутатів у Думах та Раді було поєднання інтересів польського населення та всіх виборців Правобережної України. Це виявилось у створенні окремого кола депутатів-поляків Литви і України, які у 1907 р. на з'їзді виборців визначились у необхідності вирішувати перш за все проблеми жителів краю. Однак в першу чергу передбачалось захищати станові інтереси поміщицького класу. З цих причин не відбулось об'єднання депутатів-поляків Правобережжя з українською групою, в якій переважали селяни. При вирішенні важливих справ поляки Територіального кола Державної Думи об'єдналися з Колом Польським з Королівства.

#### **ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:**

1. Попик В. Политическая борьба на Украине вокруг выборов в III Государственную Думу. – К. : Наукова думка, 1989. – 98 с. ; Шахрай Т. Польська шляхетська верства в суспільно-політичному та культурному житті краю (1900–1914 pp.) // *Ucrainica Polonica*. – Київ-Житомир, 2004. – С. 96–111 ; Łukawski Z. Koło polskie w Rosyjskiej dumie państwowej w latach 1906-1909. – Wrocław, 1978. – 229 s. ; Jurkowski R. Polacy z gubernii Wołyńskiej w wyborach do I Dumy Państwowej (1906) i Rady Państwa (1906, 1909, 1910) // *Ucrainica-Polonica*. – Київ-Житомир, 2004. – С. 77–95.
2. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 274, оп. 1, спр. 2441, арк. 12.
3. Bylski L. Rzut oka na kwestię polską. – Kraków, 1910. – S. 41.
4. Głos Kijowski. – Kijów. – 1906. – nr. 22. – S.17.
5. Jurkowski R. Polacy z gubernii Wołyńskiej w wyborach do I Dumy Państwowej (1906) i Rady Państwa (1906, 1909, 1910) // *Ucrainica Polonica*. – Київ-Житомир, 2004. – С. 77–95.
6. Swit. – Kijow. – 1907. – nr. 2. – S. 15.
7. Podhorski Z. Po malej rewolucji 1905 r. // *Pamiętnik Kijowski*. – Londyn, 1980. – T. 4. – 486 s.

8. Łukawski Z. Koło polskie w Rosyjskiej Dumie Państwowej w latach 1906–1909. – Wrocław, 1967. – 229 s.
9. Burzyński K. Przejawy życia politycznego na Rusi od roku 1905. – Kraków, 1909. – 219 s.
10. Kwiatkowski W. Walka o wolność i potęgę Polski. – Lwów, 1932. – T. 1. – 369 s.
11. Kresy. – Kijów. – nr. 34. – S. 1.
12. Świt. – Kijów. – 1907. – nr. 6. – S. 23.
13. Kresy. – Kijów. – 1907. – nr. 29. – S. 7.
14. Попик В. Политическая борьба на Украине вокруг выборов в III Государственную Думу. – К. : Наукова думка, 1989. – 98 с.
15. ЦДІАУК. – Ф. 442, оп. 637, спр. 545, арк. 60.
16. Державний архів Київської області. – Ф. 2, оп. 228, спр. 51, арк. 11.

### **Белобровец О.М. ВЫБОРЫ В ГОСУДАРСТВЕННУЮ ДУМУ И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОВЕТ НА ПРАВОБЕРЕЖЬЕ: УЧАСТИЕ ПОЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ**

*В статье рассматриваются особенности проведения выборов на Правобережной Украине в Государственную Думу и Государственный Совет, возникшие в результате первой буржуазно-демократической революции начала XX в., сущность выборной политики польских политических кругов края.*

*Ключевые слова:* польское общественное движение, избирательная «волынская система», территориальный Польский Круг.

### **Belobrovets O. ELECTIONS TO THE STATE DUMA AND THE STATE COUNCIL IN RIGHT-BANK UKRAINE: THE PARTICIPATION OF POLISH POPULATION**

*The article discusses specifics of the elections in Right-Bank Ukraine to the higher authorities in the Russian Empire – the State Duma and the State Council, which resulted from the bourgeois-democratic revolution of the early twentieth century, and the character of electoral politics in Polish political circles of the region.*

*Keywords:* Polish social movement, the election «Volyn system», territorial Polish Circle.

УДК 94(477) «19» :32.019.51:002

Т.Р. Кароєва

### **КНИЖКОВА КОМУНІКАЦІЯ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ**

*Висвітлено діяльність українських політичних партій початку XX ст. у книжковій справі, що охоплювала книговидавництво, книгопоширення та книговикористання (бібліотечну практику) суспільно-політичної літератури. Підкреслено, що результатом цієї діяльності стало радше пробудження національної свідомості українців, ніж поширення політичних ідей.*

*Ключові слова:* книжкова комунікація, українські політичні партії, книговидавництво, книжкова торгівля, бібліотека, лібералізм, соціалізм, консерватизм.

Для поширення політичних ідей та вербування прихильників політичні партії XIX–XX ст. традиційно використовували друковану продукцію. Вітчизняні науковці приділяють посилену увагу партійній видавничій діяльності, залишаючи, як правило, поза вивченням систему поширення та використання друкованих видань, причому найчастіше об'єктом дослідження є періодичні органи партій, призначення яких – докладно та оперативно подавати інформацію про поточні події. Вони знаходяться у центрі уваги фахівців політичної історії, журналістів, бібліографів. Книги та брошури досі не ставали об'єктом спеціального узагальнюючого дослідження. Вони іноді потрапляють у коло зору дослідників – як правило, у випадках розлогого викладу поглядів партійних лідерів та публіцистів на ті чи інші актуальні питання відповідного хронологічного періоду [1–6]. Більш-менш докладно вивчено продукування та поширення марксистської книги на українських теренах [7]. Дана стаття має на меті розглянути друк, поширення та використання книжкових видань українськими політичними партіями початку XX ст. Узагальнено для позначення даної сфери життєдіяльності людства профільні науковці використовують поняття «книжкова комунікація», під яким розуміють систему інституцій, що відповідають за створення і поширення суспільно значущої інформації в часі та просторі [8, с. 3].

Закономірним результатом модернізації українського суспільства стало формування багатопартійної політичної системи, початок якої був закладений наприкінці XIX ст. Усього до